

УДК 343.137

Анна Калиниченко,

ад'юнкнт

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУДОВОГО КОМПРОМІСУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню інституту спрощеного провадження на основі судового компромісу в кримінальному процесі та інституту угод у кримінально-процесуальному законодавстві України, аналізу таких понять, як судовий компроміс, компромісна норма, класифікації кримінально-процесуального компромісу, судового компромісу та форми судового компромісу.

Ключові слова: спрощене провадження на основі судового компромісу, інститут угод, судовий компроміс, компромісна норма, класифікація судового компромісу, форми спрощеного провадження на основі судового компромісу.

Постановка проблеми. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. (далі – КПК України) не тільки зумовив виникнення нового погляду в науковців і практиків на поняття, які раніше існували в кримінальному процесі, а також умістив чимало новел, які спричинили відхід правоохоронних органів від стереотипів і нове сприйняття норм кримінального судочинства.

Одним із таких нововведень у вітчизняному законодавстві стало поняття судового компромісу, яке ми розглянемо детальніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало дослідників приділили увагу дослідженню такого поняття, як компроміс у кримінальному процесі, зокрема Ю.П. Аленін, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Т. Варфоломеева, А.Ф. Волобуєв, В.М. Верещак, В.І. Галага, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.А. Журавль, А.В. Іщенко, К.Б. Калиновський, Н.І. Клименко, І.П. Козаченко, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, В.С. Кузьмічов, Є.О. Курта, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Міхеєнко, В.В. Назаров, О. А. Парфіло, М.В. Салтєвський, І.Г. Суботіна, М.Я. Сегай, В.М. Тертишник, В.В. Тищенко, С.М. Туркота, Г.О. Усатий, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило та інші.

Аналіз публікацій і дисертаційних досліджень свідчить про те, що досліджувалися тільки окремі аспекти укладання компромісу в кримінальному процесі. Однак саме поняття судового компромісу не визначалося, його суть, місце й роль у кримінальному процесі не досліджувалася.

Метою статті є висвітлення особливостей такого інституту права, як судовий компроміс, дослідження його сутності, надання визначення цьому поняттю та здійснення його класифікації.

Виклад основного матеріалу. Для кращого розуміння поняття «судовий компроміс» необхідно насамперед розглянути, що являють собою такі поняття, як «компроміс» і «компроміс у кримінальному процесі».

У літературних джерелах існує досить багато визначень, адже термін «компроміс» – політичне, соціологічне й соціально-психологічне поняття, а сам компроміс як прикладний інструмент досягнення в конфліктних ситуаціях поставлених цілей із мінімальними втратами найчастіше використовується під час розв'язання різних політичних, соціальних чи міжособистісних конфліктів [1, с. 91–92].

У тлумачних словниках компроміс визначається як «угода на підставі взаємних поступок» [2, с. 265] або «взаємні поступки» [3, с. 148]. Фахівці української мови визначають компроміс як згоду з ким-небудь у чомусь, що досягається взаємними поступками, або як поступки заради досягнення мети [4, с. 446].

Також фахівці різних наук дають неоднакове визначення цьому поняттю, проте всі вони виділяють його спільні риси. Зокрема, політологи визначають компроміс як угоду, порозуміння з протилежною стороною, що досягаються шляхом взаємних поступок або поступки заради досягнення певної мети [5, с. 255].

На думку фахівців іноземної мови, поняття компромісу тлумачиться як згода, порозуміння з противником, досягнуті шляхом взаємних поступок або пристосування до об-

ставин, пов'язаних із відмовою від особистих переконань [6, с. 346].

У конфліктології компроміс тлумачиться як «стратегія поведінки, що передбачає взаємні поступки або угода протиборчих сторін на основі взаємних поступок» [7, с. 245].

Психологи ототожнюють компроміс з особливою моделлю реагування на конфлікт, у якій виражено елементи обох складових конфлікту, змішання стриманих імпульсів і стримуючих факторів [8, с. 363].

У юридичній довідковій літературі компроміс (від грецьк. *compromissum* – угода, договір) визначається як угода між представниками різних інтересів на основі взаємних поступок [9, с. 196–197].

Науковці дають також досить цікаве визначення термінів «компроміс у кримінальному праві», «компроміс у кримінальному процесі» та «компроміс на досудовому слідстві».

Так, Г.О. Усатий, який вивчав компроміс у площині кримінального права, визначив, що компроміс у кримінальному праві – це взаємна домовленість (договір), яка встановлює певні умови звільнення від кримінальної відповідальності для осіб, які зобов'язуються виконати передбачені кримінальним законодавством нормативно-правові настанови. Такий договір повинен передбачати характер взаємовідносин сторін і їхні права й обов'язки. Г.О. Усатий також зазначає, що під компромісом розуміється інструментальний спосіб розв'язання кримінально-правового конфлікту та врегулювання відносин, що виникають на його основі [10, с. 26–27].

У кримінальному судочинстві також не існує однозначного тлумачення компромісу. Зокрема, С.М. Туркота під «кримінально-процесуальним компромісом» має на увазі сукупність кримінально-процесуальних норм, що регулюють порядок реалізації правового компромісу (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям і примиренням винного з потерпілим) [11, с. 71], а В.М. Верещак відносить це поняття до однієї стадії кримінального процесу – стадії судового розгляду [12, с. 41–43].

Привертає увагу тлумачення, яке наводить О.А. Парфіло. Він визначає «кримінально-процесуальний компроміс» як систему процесуальних норм, що регулюють процедуру укладання угоди між конфліктуючими сторонами (державою в особі її правоохоронних органів і потерпілою особою, з одного боку, та особою, яка вчинила злочин, з іншого боку) на основі закріплених у законі чітких правил надання поступок і гарантій їхнього виконання [13, с. 62–65].

В.В. Назаров розглядає компроміс як засіб вирішення кримінально-процесуальних

конфліктів і визначив це поняття як врегулювання розбіжностей через взаємні поступки, бажання запобігти конфлікту шляхом взаємних поступок [14, с. 8].

Цікавою є дефініція «компромісу на досудовому слідстві» В.С. Кузьмічова та Є.О. Куртої, які визначають його як угоду між учасниками досудового слідства (а саме між слідчим і потерпілими, підозрюваними, обвинуваченими, свідками) на підставі взаємних поступок, укладання якої відбувається в порядку, врегульованому нормами кримінального та кримінально-процесуального законодавства, морально-етичними правилами з використанням криміналістичних прийомів із метою вирішення завдань кримінального судочинства [15, с. 12].

Однак донині науковці не сформулювали визначення судового компромісу. На нашу думку, враховуючи вищевикладене, судовий компроміс можна визначити як різновид кримінально-процесуального компромісу, укладання якого відбувається в порядку, врегульованому нормами кримінального та кримінально-процесуального законодавства, морально-етичними правилами, у результаті якого досягається згода між сторонами кримінального процесу під час розгляду кримінального провадження в суді щодо порядку розгляду справи в судовому засіданні, обсягу дослідження доказів, міри покарання та інших обставин, що мають значення для вирішення справи по суті, з метою вирішення завдань кримінального судочинства.

Проте перш ніж докладно розглянути види судового компромісу, звернемося до загальної класифікації компромісів. Існує досить велика кількість класифікацій компромісів, наприклад залежності від мети, яку необхідно досягти (рятивний компроміс; компроміс, спрямований на консервацію конфлікту; компроміс, спрямований на залягодження конфлікту); від прояву в суспільному житті (невиправданий компроміс, уявний, компроміс-хитрість, розумний компроміс тощо); від виду судочинства, у якому досягається компроміс (компроміс у цивільному, кримінальному, господарському, адміністративному судочинстві), тощо.

Однак ми детальніше розглянемо групу компромісів, які можна класифікувати таким чином: 1) кримінально-правові компроміси; 2) кримінально-процесуальні компроміси; 3) тактико-криміналістичні компроміси; 4) морально-етичні компроміси.

Ми підтримуємо думку Є.О. Курти, який поділяє кримінально-правовий компроміс на дві групи:

1) кримінально-правові компроміси, передбачені нормами, що встановлюють загаль-

ний порядок їх укладання; зокрема, ці норми містяться в Загальній частині Кримінального кодексу України (далі – КК України) та встановлюють загальні умови застосування компромісу; порядок реалізації цих норм регулюється кримінально-процесуальним законодавством;

2) кримінально-правові компроміси, передбачені нормами, що встановлюють спеціальний порядок їх укладання; зокрема, це норми Особливої частини Кримінального кодексу України, які встановлюють можливість звільнення від кримінальної відповідальності в разі скоєння конкретного злочину та виконання позитивних посткримінальних вчинків, передбачених для цього випадку.

До форм кримінально-правових компромісів, застосування яких регулюється першою групою компромісних норм, належать такі: звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України); звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України); звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України); звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України) [16, с. 43–53].

На нашу думку, кримінально-процесуальні компроміси, які ми розглянемо детальніше, можна класифікувати таким чином:

1) *залежно від суб'єктів*: компроміс між обвинуваченим і потерпілим, компроміс між стороною обвинувачення й обвинуваченим;

2) *залежно від стадії кримінального процесу*: компроміс, укладений на досудовому слідстві; судовий компроміс;

3) *залежно від форми обвинувачення*: компроміс у кримінальних провадженнях у формі державного обвинувачення; компроміс у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення;

4) *за процесуальною регламентацією*: передбачені кримінально-процесуальним законодавством; компроміси, порядок укладання яких прямо не встановлюється кримінально-процесуальним законодавством.

У свою чергу видами судового компромісу можна назвати такі: 1) судовий компроміс, що досягається в ході загального порядку розгляду кримінального провадження в суді; 2) спрощене провадження на основі судового компромісу; 3) судовий компроміс, що досягається в ході особливого порядку кримінального провадження.

До видів судового компромісу, що досягається в ході загального порядку розгляду

кримінального провадження в суді, необхідно віднести такі: 1) судовий компроміс, досягнутий у суді першої інстанції під час розгляду кримінального провадження як суддею одноособово, так і судом присяжних (глава 28, параграф 2 глави 30 КПК України); 2) судовий компроміс, досягнутий під час апеляційного розгляду справи (глава 31 КПК України); 3) судовий компроміс, досягнутий під час касаційного розгляду справи (глава 32 КПК України); 4) судовий компроміс, досягнутий під час розгляду провадження у Верховному Суді України (глава 33 КПК України); 5) судовий компроміс, досягнутий під час розгляду провадження за нововиявленими обставинами (глава 34 КПК України).

До видів судового компромісу, що досягається в ході особливого порядку кримінального провадження, можна віднести такі: 1) судовий компроміс, досягнутий під час розгляду кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (глава 36 КПК України); 2) судовий компроміс, досягнутий під час розгляду кримінального провадження щодо окремої категорії осіб (глава 37 КПК України); 3) судовий компроміс, досягнутий під час розгляду кримінального провадження щодо неповнолітніх (глава 38 КПК України); 4) судовий компроміс, досягнутий під час розгляду кримінального провадження на підставі угод (глава 35 КПК України); 5) судовий компроміс, досягнутий під час розгляду кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (глава 39 КПК України); 6) судовий компроміс, досягнутий під час розгляду кримінального провадження, яке містить державну таємницю (глава 40 КПК України); 7) судовий компроміс, досягнутий під час розгляду кримінального провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (глава 41 КПК України).

Детальніше розглянемо форми спрощеного провадження на основі судового компромісу, до яких належать такі: спрощене провадження щодо кримінальних проступків (ст. 381 КПК України); спрощене провадження в кримінальних провадженнях, які розглядаються судом у загальному порядку (ч. 3 ст. 349 КПК України); укладення угоди про примирення між обвинуваченим і потерпілим (ч. 3 ст. 469 КПК України); укладення угоди між прокурором та обвинуваченим (ст. 468 КПК України) [17, с. 245].

Розглянувши класифікації кримінально-процесуального та судового компромісу, необхідно зазначити, що законодавець широко впровадив у вітчизняне кримінальне судочинство норми, що дають змогу учасникам кримінального процесу вирішити наявний конфлікт шляхом взаємних поступок, відшкодування збитків і відновлення порушених прав потерпілого.

Науковці також активно почали досліджувати сутність таких компромісних норм. Зокрема, варто підтримати думку Г.О. Уса-того, який вважає, що будь-яка компромісна норма повинна вміщувати три обов'язкові елементи: 1) умови реалізації (гіпотеза); 2) позитивну посткримінальну поведінку, завдяки якій укладається компромісна угода (диспозиція); 3) сприятливі наслідки для особи, яка скоїла злочин, у разі виконання нею умов, передбачених диспозицією (поступки). Санкція не є структурним елементом компромісної норми, проте будь-яка компромісна норма забезпечується санкційним захистом – мірами державного примусу, які містяться в інших нормах права [18, с. 12].

Аналізуючи чинне законодавство, варто зазначити, що, як і будь-який компроміс, судовий компроміс має свій *об'єкт, суб'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторони*.

Об'єкт судового компромісу – це те, на що спрямовані дії обвинуваченого для досягнення згоди з потерпілим у ході судового розгляду кримінального провадження, а також ті суспільні відносини, у вчиненні яких він обвинувачується, яким спричинено шкоду та які в подальшому повинні бути відновлені.

Об'єктивна сторона судового компромісу – це сукупність дій, які здійснює обвинувачений, спрямованих на досягнення згоди з потерпілим у ході судового розгляду кримінального провадження, а також на відшкодування спричиненої шкоди (фізичної, матеріальної та моральної), попередження шкідливих наслідків злочину, які ще не настали, та активне сприяння розкриттю злочину.

Суб'єкт судового компромісу – це особа, яка вчинила каране діяння, яка розкаялась (а в деяких випадках і не розкаялась) у своїй протиправній поведінці й намагається примиритися, досягти згоди з потерпілим та своєю активною діяльністю попередити, відшкодувати чи усунути настання шкоди від злочину.

Суб'єктивна сторона судового компромісу характеризується негативним психічним ставленням обвинуваченого до своїх протиправних дій, бажанням швидкого й об'єктивного розгляду справи, відшкодування чи усунення настання шкоди від пра-

вопорушення, а також отримання мінімального покарання чи його пом'якшення за скоєне кримінально каране діяння, у зв'язку із чим обвинувачений намагається дійти з потерпілим до компромісу в ході судового розгляду кримінального провадження.

Однак для укладення *судового компромісу* необхідно дотримуватися певних умов, які пропонуємо класифікувати таким чином:

а) загальні або універсальні умови компромісу, за наявності яких уможливорюється прийняття будь-якого компромісного рішення під час судового розгляду справи. До таких умов належать умова наявності необхідної інформації в сторони обвинувачення та захисту, доцільність його застосування, добровільність прийнятого рішення, виправданість і приблизна рівність поступок;

б) спеціальні умови компромісу, наявність яких має значення для укладання окремих видів компромісу під час судового розгляду справи. Під такими умовами мається на увазі наявність сукупності обставин, вказаних у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавствах, за існування яких прокурор, потерпілий мають право погодитися на компроміс з особою, яка вчинила злочин. Вони поділяються на дві підгрупи: умови укладання кримінально-правового компромісу та умови укладання кримінально-процесуального компромісу.

Основними критеріями досягнення компромісу під час судового розгляду справи є такі: законність; моральність та етичність; спрямованість на швидкий, повний, всебічний та об'єктивний розгляд кримінального провадження в суді; спрямованість на швидке й повне відшкодування збитків, завданих неправомірними діями обвинуваченого, відновлення прав і законних інтересів потерпілого.

До типових цілей (завдань) укладання компромісу під час судового розгляду справи варто віднести забезпечення швидкого, всебічного й повного розгляду кримінального провадження; економію часу й ресурсів під час розгляду провадження в суді; отримання правдивих свідчень і схвалення до сприяння в розгляді провадження в суді; встановлення психологічного контакту з учасниками судового розгляду провадження; попередження або усунення конфліктів, що виникають під час розгляду кримінального провадження в суді; отримання додаткової інформації, що ставить інтерес для правоохоронних органів; повне та швидке відшкодування шкоди, що була завдана потерпілому неправомірними діями обвину-

ваченого, відновлення порушених прав потерпілого.

Аналізуючи норми КПК України, можна дійти висновку, що судовий компроміс має також специфічні риси, до яких варто віднести такі: власні специфічні цілі та завдання; застосовується до широкого спектру як умисних, так і необережних злочинів, а також до злочинів різної тяжкості; винна особа, яка погоджується на компроміс, не завжди втрачає суспільну небезпечність, як і злочинне діяння, скоєне нею; застосовується під час розгляду справи в суді; реалізація кримінально-правового компромісу є винятково компетенцією правозастосовчих органів, крім того, це їх обов'язок за наявності достатніх на те підстав; застосування до особи компромісної норми є остаточним, а тому не може бути переглянуто й відмінено за неухильного дотримання сторонами умов кримінально-правового компромісу; чітко визначений об'єм благ (звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання, відсутність судимості) для особи, яка скоїла злочин; підставою для звільнення винної особи від кримінальної відповідальності є виконання нею визначених у законі позитивних посткримінальних вчинків; можливість застосування кримінально-правового компромісу в комплексі з іншими інститутами.

Висновки

Отже, розглянувши поняття судового компромісу, варто зауважити, що судовий компроміс у кримінальному процесі займає одне з провідних місць, має свої специфічні риси, форми й завдання та допомагає забезпечити швидкий, об'єктивний розгляд кримінальних проваджень у суді. Без такого поняття, як судовий компроміс, кримінальний процес почав би нагадувати інквізиційний порядок розгляду кримінальних проваджень у добу середньовіччя. Натомість впровадження компромісних норм у кримінальне судочинство України дозволило не тільки приблизити вітчизняний кримінальний процес до європейського, а й значно розширило права сторін, що забезпечило більший захист прав громадян під час судового розгляду кримінальних проваджень, зробило кримінальний процес більш гуманним, спрямованим на реальне усунення збитків від заподіяного злочину.

Список використаних джерел

1. Аликперов Х.Д. Допустим ли компромис в борьбе с преступностью / Х.Д. Аликперов, М.А. Зейналов, К.Ш. Курбанова // Уголовное право. – 2001 – № 3. – С. 91–96.

2. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Русский язык, 1978. – 880 с.

3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В.И. Даль. – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1955– . – Т. 4. – 1955. – 683 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1427 с.

5. Політичний словник / за ред. В.К. Врублевського, А.В. Кудрицького, В.М. Мазура, А.В. Мяловицького. – К.: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1982. – 655 с.

6. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. – К.: Українська радянська енциклопедія, 1975. – 776 с.

7. Конфліктологія: [підручник] / Г.Ю. Васильєв, Л.М. Герасіна, П.П. Осіпова та ін.; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Право, 2002. – 256 с.

8. Ребер А. Большой толковый психологический словарь : в 2 т. / А. Ребер. – М.: Вече, 2000– . – Т. 1. – 2000. – 592 с.

9. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова колегії) та ін. – К.: Українська енциклопедія, 1998–2004. – Т. 3: К–М. – 2001. – 792 с.

10. Усатий Г.О. Кримінально-правовий компроміс : [монографія] / Г.О. Усатий. – К.: Атіка, 2001. – 128 с.

11. Туркота С.С. Правовий компроміс у кримінальному судочинстві / С.С. Туркота // Право України. – 2001. – № 12. – С. 71.

12. Верещак В.М. Судовий компроміс кримінальному судочинстві / В.М. Верещак // Вісник Верховного Суду України. – 2000. – № 1. – С. 41–43.

13. Парфило О.А. Щодо визначення поняття кримінально-процесуального компромісу / О.А. Парфило // Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримінального судочинства : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 14–15 травня 2002 р.). – Запоріжжя: Юридичний ін-т МВС України, 2002. – Ч. 2. – С. 62–65.

14. Назаров В.В. Виникнення кримінально-процесуальних конфліктів та способи їх усунення на стадії попереднього розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.В. Назаров ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2000. – 18 с.

15. Кузьмічов В.С. Компроміс на досудовому слідстві (криміналістичний аспект) : [монографія] / В.С. Кузьмічов, Є.О. Курта. – К.: КНТ, 2007. – 136 с.

16. Курта Є.О. Класифікація компромісу на досудовому слідстві / Є.О. Курта // Актуальні проблеми кримінального судочинства : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 21 листопада 2003 р.). – Донецьк: ДЮІ, 2004. – С. 43–53.

17. Кримінальний процесуальний кодекс України (станом на 21 серпня 2014 р.). – К.: Вид. Паливода А.В., 2014. – 382 с.

18. Усатий Г.О. Компроміс як засіб вирішення кримінально-правового конфлікту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Г.О. Усатий ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 1999. – 26 с.

Статья посвящена исследованию института упрощенного производства на основе судебного компромисса в уголовном процессе и института соглашений в уголовно-процессуальном законодательстве Украины, анализу таких понятий, как судебный компромисс, компромиссная норма, классификация уголовно-процессуального компромисса, судебного компромисса и формы судебного компромисса.

Ключевые слова: упрощенное производство на основании судебного компромисса, институт соглашений, судебный компромисс, компромиссная норма, классификация судебного компромисса, формы упрощенного производства на основе судебного компромисса.

We study institute investigated summarily by court compromise in criminal proceedings, the institution agreements in criminal procedure legislation of Ukraine, the analysis of such concepts as a judicial compromise, compromise rules, considered classification of criminal procedural compromise, compromise judicial and legal forms of compromise.

Key words: judicial compromise, compromise norm, classification of judicial compromise, form of summary proceedings by judicial compromise.

